

Adrian Tudurachi (coord.), *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până în 2000*, ediție revizuită și adăugită, 2 vol., Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2023, 861 p. (vol. I) + 825 p. (vol. II)

Cu origini în reorganizarea cercetării din anii 1970 și în reorientarea disciplinară spre sociologia formelor literare, proiectul *Dicționarului cronologic al romanului românesc de la origini până în 2000* a pus sub semnul întrebării tradiția autonomistă a criticii literare românești, concentrându-se deopotrivă pe chestiuni de producție și circulație, dar și de morfologie a genului românesc. Astfel, ipotezele de lucru și liniile de justificare instituțional-academică ale proiectului lexicografic reeditat în 2023, marcate de o filiație sociologistă, se găsesc în sinergie cu și reflectă direct necesitățile direcțiilor recente ale studiilor literare românești. La momentul apariției dicționarului în 2004, terenul nu era încă pregătit pentru o receptare întemeiată pe o gândire sistemică a literaturii, potrivnică autonomismului metodologic. Mai târziu însă, traducerea volumului bourdieusian al lui Pascale Casanova a schimbat datele problemei: perspectivele acestuia asupra câmpului literar mondial au deblocat treptat un imaginar teoretic autohton pentru care dicționarul – ca bază materială – a suscitât o atenție neîndoielnică.

Pe de o parte, *DCRR* a mobilizat în interesul cercetătoarelor și cercetătorilor un instrument lexicografic riguros alcătuit, exhaustiv, adecvat pentru acoperirea unor domenii insuficient explorate sau complet neexplorate (și neexplorabile în lipsa acestui resort metodologic) și pentru testarea, fundamentată pe o cantitate consistentă de date, a unor teorii și idei sociologizante de import de pe piața mondială de studii dedicate genului românesc și nu numai. Pe de altă parte, dicționarul are menirea, extrem de importantă în prezent, de a redeschide dosarul „sociologiei literaturii”, adresând, în subtextul său, cel puțin trei întrebări: 1. care sunt resursele necesare abordării sociologice pe care o astfel de excavare istorică le poate pune la îndemână, selectând și organizând – pe scurt, operaționalizând – cât mai eficace materialul empiric; 2. care sunt limitele sociologiei la momentul actual și ce concesii li se pot face pentru o investigație precisă asupra romanului românesc (și a subgenurilor sale aferente) și, mai apoi, 3. ce le rămâne de făcut, după apariția editorială a *DCRR*, viitoarelor generații de cercetătoare și cercetători pentru a împinge spre completitudine proiectul – conex dicționarului – de analiză a situației sociale și economice a romanului în țesătura istorică a României, traversată de interferențe și trasee de circulație naționale și transnaționale ale producțiilor românești, în original sau în traducere, localizabile în țară sau în exil, scrise în limba(/-ile) maternă(/-e) sau autotraduse etc.. Trecând în revistă orizonturile metodologice pe care le antamează

dicționarul, în economia recenziei de față ating și cele trei chestiuni pe care le reclamă perspectiva lui sociologizantă.

În planurile de elaborare a dicționarului, concepute imediat după incursiunea în sociologia romanului din care a rezultat volumul *De la N. Filimon la G. Călinescu. Studii de sociologie a romanului românesc*, se prevedea indexarea parametrilor referitori la producția, receptarea și evoluția formei românești și la traducerea de romane străine în limba română. În acest fel se renunța la criteriul canonicității în avantajul democratizării studiului romanului și al consacării unei valori documentare și subgenurilor sale de consum. Trebuie menționat că întârzierea proiectului a fost cauzată de primatul istoric al criticii idealiste și antimaterialiste, de atenția acordată structuralismului și existențialismului în anii '60-'80 și de înțelegerea hermeneutică a sociocriticii, prejudiciind o viziune structurată asupra sociologiei ca demers sistemic de descriere a unor relații și practici sociale, extra-literare, care au stat la baza producției de texte literare și a ecosistemului (*i.e.*, a pieței) care le circumscrie (vol. I, p. XI). Totuși, șantierul dicționarului, prelucrat într-o perioadă nefavorabilă tipologiei de studiu din care derivă și pe care o înaintează, nu a fost nevoit să aștepte o turnură în receptarea sociologiei: „Chiar dacă formula dicționarului cronologic al romanului e în mod esențial sociologică, ea se elaborează în acest context de reticență față de abordările sociologizante și, în același timp, de «orbire» față de potențialul lor” (vol. I, p. XI). Versiunea de sociologie pe care o pun în funcțiune autorii și autoarele dicționarului se îndepărtează atât de prezumția hermeneutică a sociocriticii, cât și de „sociologismul vulgar” (cel al explorării faptelor sociale reflectate în operă), rezumându-se la o „sociologie practică”, în accepția lui Robert Escarpit, cu un triplu centru de interes: „producție, piață, consum” (vol. I, p. XII). Acesta e justificat prin „[f]aptul că articolul conține informații detaliate despre ediție, despre îngrijirea ei și despre reeditările succesive, atenția acordată colecțiilor sau diversității tipologiilor publicistice (carte, presă, foileton, almanah, antologii)” și prin „interesul pentru formele de recunoaștere (premiu) sau, așa cum reiese din primele proiecte ale dicționarului, pentru date despre tirajul romanelor sau listele de prenumerați” (vol. I, XIII). Din perspectiva *DCRR*, o viziune sociologizantă asupra romanului se clădește pe resurse referitoare la realitățile de producție (ce implică relațiile dintre instanțele editoriale și operele literare ca rezultate ale unei munci, în sensul lui Pierre Macherey), la dinamismul pieței (determinând, în funcție de sfera socială intelectuală sau de masă, circulația unor producții românești în detrimentul altora și, de aici, ierarhizarea lor) și la viața de după consum a operelor (citită prin numărul tirajelor sau prin adaptări transmediale).

Dacă în prezent o astfel de metodologie nu numai că este viabilă, ci chiar inevitabilă în tratarea unui segment literar – în cazul de față, romanul din punct de vedere generic –, informațiile elaborate în raport cu centrul de interes menționat pot beneficia, în demersuri viitoare de cercetare, de pe urma extinderii lor și către o detaliere a claselor sociale din care provin autoarele și autorii romanelor și a identității ideologice a romanelor. Profilul ideologic și de clasă reprezintă o mărturie a transformărilor prozei literare de-a lungul timpului, așa cum o arată Franco Moretti în *The Bourgeois: Between History and Literature*¹. Datele puse la dispoziție de *DCRR* pot fi astfel conjugate cu cele prezente, de pildă, în *Dicționarul biografic al literaturii române* sau în *Dicționarul general al literaturii române*², cu scopul lărgirii posibilităților sociologice pe care le deschide bagajul de informație sintetică al fiecărui

1. Franco Moretti, *The Bourgeois: Between History and Literature*, Londra, New York, Verso, 2013.

2. Aurel Sasu, *Dicționarul biografic al literaturii române: A-L*, București, Paralela 45, 2006; Eugen Simion (coord.), *Dicționarul general al literaturii române*, ediția a II-a revizuită, adăugită și adusă la zi, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2016.

instrument lexicografic în parte. Mai mult, dacă în introducere se motivează rezerva timpurie față de sociologie și prin prisma regimului estetic de relevanță (care ar fi autorizat gesturile criticii de autonomizare a domeniului literar în secolul al XIX-lea), în momentul de față literatura se subordonează atât regimului comercial de relevanță, cât și celui politic¹, fapt ce, prin întrepătrunderea celor două, validează simultan consemnarea literaturii populare, de consum, în istoria romanului românesc, și desfășurarea mecanismelor sistemice de pe piața de desfacere a acestui gen literar.

În sfârșit, una dintre adăuțiile esențiale ale acestei reeditări, pe lângă revizuirea, actualizarea și completarea articolelor de dicționar, o reprezintă elaborarea (și gestiunea) unui nomenclator generic unitar, cuprinzând 51 de subgenuri pentru romanul românesc până în 2000 (vol. I, pp. XXVII-XXVIII). Inventarul acestora, interacționând în moduri particulare cu cel anglo-american și cu cel francez, de unde unele etichete au fost importate sau inspirate, a fost construit, conform lui Adrian Tudurachi, „pe baza unei convenții formale (epistolar, cu cheie, parabolic), pe baza unei puneri în scenă specifice (fantastic, poetic, documentar, psihologic), pe baza materiei tematice, a decorului și a acțiunii, în interiorul așa-zisului roman «central», definit de prezumția verosimilității (*Bildungsroman*, rural, de război, polițist, politic, de aventuri, religios etc.)”² și pe baza unor programe estetice autohtone sau de import. Dicționarul propune, pornind de la tipologia generică realizată de Cosmin Borza, Alex Goldiș și Adrian Tudurachi, o serie de subgenuri specific românești, incluzând, printre altele, romanul „obsedantului deceniu”, „al răscoalei”, „al revoluției” și romanul „textualist”. Dacă primele trei numesc, printr-o etichetă standardizată, un decupaj istoric local de mare impact (primul subgen preluând chiar sintagma folosită de Marin Preda în 1970), cel de-al patrulea subgen codifică romanele unui program stilistic și scriptural autohton, de inspirație telquelistă și influențat de noul roman francez. Subgenuri precum „romanul haiducesc”, cel „al ghetoului”, cel „al mahalalei” sau cel „al migrației” nu au un echivalent francez, ceea ce ar putea fi un indiciu al tratamentului diferențiat oferit tematicii marginalității sociale. În ceea ce privește subgenurile internaționale, *DCRR* apelează la criteriul unei geografii generice interne, naționale. Etichetele franceze precum „roman colonial”, „roman exotique”, „robinsonnade”, „roman décadent”, „roman surréaliste” nu își găsesc corespondent în istoria romanului românesc, fie din cauza lipsei materialului etichetabil, fie din cauza numărului mult prea redus de romane sugestive pentru unele tipologii. În fine, există și cazuri excepționale în care un subgen este „dezambiguizat” în cultura de adopție în raport cu cea în care originează, motivele fiind de natură istorică. De exemplu, Tudurachi prezintă situația subgenului „roman de mistere”: „Romanul de mistere: nici în Franța, de unde a fost preluată specia, nici în spațiul englez, nu s-a constituit o clasă denumită astfel pentru că termenul era deja ocupat cu «misterele medievale» în tradiția franceză și cu enigma detectivistică, numită «mystery», în tradiția anglofonă. Astfel, printr-un paradox, găsim un plus de instituționalizare prin «etichetare» în cultura de adopție decât în cea de origine.”³ Așadar, adoptarea și ajustarea denumirilor claselor românești s-au făcut în conformitate cu o strategie a geografiei naționale.

Dicționarul operează cu încadrarea fiecărui roman în sfera câte unui singur subgen, deși se recunoaște multidimensionalitatea generică a formei românești de-a lungul evoluției sale temporale și a difuziei și interacțiunilor geoculturale. Însă, important, utilizarea subgenurilor

1. Galin Tihanov, *Literatură mondială, cosmopolitism și exil*, traducere de Maria Chiorean, prefață de Andrei Terian, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2025.
2. Cosmin Borza, Alex Goldiș, Adrian Tudurachi, „Subgenurile romanului românesc. Laboratorul unei tipologii”, *Dacoromania Litteraria*, VII, 2020, p. 213.
3. *Ibidem*, p. 214.

în *DCRR*, cu toate că limitată la o etichetă per roman, reprezintă un precedent de mare anvergură pentru viitoare cercetări orientate spre identificarea și atribuirea de multiple microgenuri literare pentru romanele românești digitizate, apelând la infrastructura digitală a studiilor cantitative¹. În fapt, materialul empiric înregistrat în dicționar a constituit și constituie încă suportul de bază al unor practici de analiză derivate din *distant reading* sau din sfera mai largă a *Digital Humanities*: „E vorba, în principiu, de observarea unor legități și mecanisme ample, care au stat în atenția criticilor și a istoricilor literari dintotdeauna, dar nu au beneficiat de metodologia adecvată și de un material empiric care să permită generalizări legitime. *Distant reading*-ul lui Moretti, sprijinit de practicile dezvoltate în câmpul *Digital Humanities*, are obiective foarte îndrăznețe: de a elucidă apariția sau extincția unui gen/subgen literar, de a stabili corelații directe între contexte sociale și manifestări formale, de a identifica trăsăturile textuale ale bestseller-ului, de a stabili așa-zisul ADN auctorial etc.” (vol. I, XVII). Pe scurt, informațiile cuprinse în *DCRR* reprezintă resorturi atât pentru verificarea obiectiv-științifică a unor teze emise în critica și istoria literară, cât și pentru testarea unor ipoteze novatoare pentru o literatură semi-periferică est-central europeană cum este cea românească.

În concluzie, meritul central al dicționarul, cred eu, este acela de a reînvinga dezbateră asupra cercetării literare în termenii unei sociologii împletite indisolubil cu studiile de literatură mondială/*world literature*, cu *distant reading*-ul morettian, cu dezvoltările din *Digital Humanities*, dar și cu reflexele unei lecturi marxiste – deloc revolute – asupra producției literare și a consumului. Așa cum remarcă și autorii introducerii, atul acestui instrument lexicografic nu mai constă în organizarea temerară a unui imens material documentar, ci în potențialul său (deja atestat) în dezvoltarea cercetării autohtone. Mai mult, este de apreciat faptul că limitele dicționarului sunt la vedere: chestiunea atribuirii subgenului unic reprezintă o alegere în favoarea sistematizării metodologiei folosite de-a lungul întregului material, iar privilegierea, în unele cazuri, a unuia dintre cei trei centri de interes (cel al producției, cel al pieței și cel al consumului) denotă deficitul de informații pe care l-au întâmpinat autoarele și autorii dicționarului. În sfârșit, trebuie subliniat că *DCRR*-ul nu se înscrie în tiparul obișnuit al unui dicționar literar, iar asta întrucât nu marchează finalul unui proces analitic, ci, dimpotrivă, rămâne disponibil pentru a fi integrat în viitoarele procese analitice ce se vor desfășura în câmpul studiilor literare.

Bogdan Vișan²

-
1. Vezi, de pildă, Aura Cristina Udrea, Ștefan Ruseti, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Mihai Dascălu, „Identifying Literary Microgenres and Writing Style Differences in Romanian Novels with ReaderBench and Large Language Models”, *Future Internet*, 17, nr. 9 (397), 2025, pp. 1-28. <https://doi.org/10.3390/fi17090397>.
 2. Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; visan0bogdan@gmail.com.